

УДК 351.71

Н. В. Лисенкова, кандидат економічних наук, доцент, Харківська державна академія культури, м. Харків

ИНТЕГРАЦИЙНІ МОДЕЛІ ВЗАЄМОДІЇ ОСВІТИ І РИНКУ ПРАЦІ

Розглянуто тенденції, що впливають на структуру попиту фахівців-випускників вищих навчальних закладів на ринку праці. Проаналізовано дослідження українських та зарубіжних учених у сфері підготовки майбутніх фахівців в умовах державного регулювання ринкової економіки. У результаті аналізу обґрунтовано висновки, що для ефективного забезпечення реалізації інноваційної стратегії України необхідно запровадити систему планування та регулювання попиту й пропозиції на ринку професій.

Ключові слова: вища освіта, державне регулювання, модель, ринок праці, держава.

Н. В. Лысенкова, кандидат экономических наук, доцент, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ИНТЕГРАЦИОННЫЕ МОДЕЛИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ОБРАЗОВАНИЯ И РЫНКА ТРУДА

Рассмотрены тенденции, оказывающие влияние на структуру спроса специалистов — выпускников высших учебных заведений на рынке труда. Проанализированы исследования украинских и зарубежных ученых в сфере подготовки будущих специалистов в условиях государственного регулирования рыночной экономики. В результате анализа сделаны выводы, что для эффективного обеспечения реализации инновационной стратегии Украины необходимо внедрить систему планирования и регулирования спроса и предложения на рынке профессий.

Ключевые слова: высшее образование, государственное регулирование, модель, рынок труда, государство.

N. V. Lysenkova, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

INTEGRATION MODELS OF INTERACTION BETWEEN EDUCATION AND LABOUR MARKET

This paper examines the tendencies that affect the structure of demand on the graduates from higher educational establishments in the labour market. The publications of Ukrainian and foreign authors on the subject of future specialists training under the conditions of state regulation of economy have been analyzed. The conclusion has been made that in order to provide the realization of innovative strategy in Ukraine it is essential to implement the system of planning and regulation of supply and demand in the labour market.

Key words: higher education, state regulation, labour market, model, state.

Постановка проблеми. Процес становлення соціально орієнтованої економіки в Україні пов'язаний з виникненням і вирішенням проблем, серед яких однією з перших є формування нових якіс-

них характеристик ресурсів, що використовуються в процесі виробництва економічних та соціальних благ. Найважливіша сфера соціально-економічного життя суспільства — це ринок праці, адже збалансованість попиту і пропозиції робочої сили, зменшення безробіття частково знімають соціальну напруженість в країні, забезпечують стає економічне зростання та потребують здійснення багатьох заходів, серед яких провідну роль відіграє взаємодія освіти і ринку праці. Проте наявні нині підходи до регулювання якості робочої сили в Україні є неефективними, що гальмує підвищення конкурентоспроможності працівників [2].

Завданнями сучасної економічної науки й державного регулювання економіки є формування ефективної стратегії становлення та розвитку національного ринку праці та розроблення напрямів удосконалення механізму регулювання освіти із соціально-економічних наслідків інтеграції України до Європейського Союзу. З огляду на це, існує необхідність формування інтеграційної моделі взаємодії освіти і ринку праці, яка б ґрунтувалася на тенденціях розвитку ринку праці і забезпечувала конкурентоспроможність робочої сили.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Державне регулювання економічних процесів є провідною темою в дослідженнях економічної науки. Значний внесок у теорію державного регулювання ринкової економіки здійснили всесвітньовідомі вчені-економісти: М. Алле, Дж. Ерроу, Дж. Кейнс, С. Кузнець, М. Кондратьєв, Р. Коуз, Г. Менш, У. Мітчелл, Д. Рікардо, П. Самюелсон, А. Сен, Дж. Стігліц, Ф. Перру, У. Петті, Ф. Хайєк, Й. Шумпетер, І. Фішер, М. Фрідмен та ін.

Теоретичні й практичні питання формування ринку праці і його державного регулювання набули висвітлення в працях Л. Антоненка, І. Бондар, М. Долішнього, С. Злупка, Е. Качана, М. Кіма, Г. Купалової, А. Колога, Е. Лібанової, Н. Лук'янченка, В. Онікієнка, В. Петюха, Л. Позднякової, Л. Шевченко, К. Якуби та інших науковців.

Проблемним питанням державної регіональної політики, зокрема політики управління людським капіталом, розвитку трудового потенціалу регіону, присвячені праці таких учених як О. Амосов, О. Амоша, В. Бакуменко, С. Бандур, Д. Богиня, З. Варналій, М. Долішній, А. Колот, В. Міненко, О. Новікова, В. Онікієнко, Л. Семів та ін.

Однак складність проблеми державного регулювання взаємодії освіти і ринку праці в трансформаційній економіці не обмежується дослідженнями означених учених. Це і зумовлює актуальність питань сучасної взаємодії освіти і ринку праці.

Мета статті — розглянути тенденції, що впливають на структуру попиту та оптимальний варіант взаємодії системи підготовки фахівців у вищих навчальних закладах і ринку праці для усунення диспропорції в попиті та пропозиції на робочу силу; визначити перелік професій і обсягів навчання, необхідних економіці України.

Виклад основного матеріалу. Підвищення ефективності функціонування механізму державного регулювання ринку праці передбачає визначення й використання державою конкретних методів, інструментів, важелів, які безпосередньо впливають на розвиток ринку праці [4]. Водночас має відбуватися цілеспрямоване державне регулювання ринку праці з використанням освіти, яке посідає важливе місце в проблематиці сучасного соціально-економічного розвитку України. Проте використання тих чи інших методів, ступінь втручання держави в регулювання ринку праці багато в чому залежать від підходу наукової школи, на якому ґрунтується механізм державного замовлення на підготовку фахівців. Останнє базується на повноцінних прогнозно-аналітичних дослідженнях, вивченні реальних тенденцій соціально-економічного розвитку України [3].

Тобто для ефективного забезпечення реалізації інноваційної стратегії України необхідно: збільшити обсяги і поліпшити змістовну якість та рівень підготовки кваліфікованих працівників професійно-технічними закладами; підвищити доступність та якість вищої освіти зокрема завдяки впровадженню ринкових механізмів здобуття освіти; поліпшити й оптимізувати змістовну складову вищої освіти (збільшити викладання природничих та математичних наук у структурі навчального процесу, оновити відповідну навчально-методичну базу, запровадити бюджетне стимулювання цих напрямів); усунути диспропорції між попитом і пропозицією на ринку професійної підготовки, удосконалити механізми державного замовлення в освітній сфері; впорядкувати мережу вищих навчальних закладів з урахуванням загальнодержавних та регіональних потреб у фахівцях з вищою освітою; запровадити систему планування та регулювання попиту й пропозиції на ринку професій.

У системі відтворювальних сил сфера освіти посідає особливе місце. Це пояснюється її специфічною функцією, що полягає в розвитку й удосконаленні активного елемента процесу виробництва, формуванні робочої сили, котра наділена необхідними якісними характеристиками. Виконання цієї функції робить сферу освіти (в довготривалому аспекті) ключовою ланкою відтворювальної системи, що визначає ефективність діяльності всіх інших ланок, тобто визначає підсумковий рівень суспільної продуктивності праці.

Ефективність функціонування самої сфери освіти залежить від деяких внутрішніх чинників: власної ресурсної бази, кадрового потенціалу, форм організації. Поряд з означеними внутрішніми чинниками значну роль відіграє механізм урахування потреб суспільства в знаннях і кваліфікації, оскільки зрештою ефективність системи освіти визначається не обсягом залучених ресурсів, а ступенем її адекватності вимогам народного господарства, населення загалом і окремих осіб, які навчаються.

Проте галузевий принцип організації освітньої діяльності стимує використання цього потенціалу на регіональному рівні. Вищі навчальні заклади України мають державне або галузеве підпорядкування. Плани прийому абітурієнтів, програми підготовки фахівців у ВНЗ затверджуються державними органами або галузевими відомствами, а з регіональною владою вони не узгоджуються. У пропозиціях вищих навчальних закладів з планів прийому студентів на черговий рік насамперед враховано їх фінансово-економічні інтереси, що інколи призводить до структурних «перекосів» у підготовці кадрів для галузей економіки.

Із цим пов'язано, зокрема те, що у ВНЗ технічного профілю здійснюється підготовка з економічних та інших затребуваних ринковою економікою спеціальностей.

Параметри структури населення в різних регіонах, вочевидь, не однакові і відрізняються від загальнодержавних. Ефективний розвиток регіону може бути забезпечений у разі відповідності цієї структури складу природних і виробничих ресурсів (наявність землі, заводів, комунікацій та ін.). Це сприяє підвищенню зайнятості населення, ефективному використанню трудових ресурсів. Зміна структури економіки регіону має відбуватися з одночасним і випереджаючим удосконаленням структури населення. Цього можна досягти завдяки створенню адаптивної системи підготовки та перепідготовки кадрів, формуванню і підтримкою освітніх програм регіональних органів влади.

Рівень підготовки працівника має відповідати двом критеріям: вимогам працедавця (мікрорівень) і умовам конкурентоспроможності регіону, що забезпечують його порівняльні переваги (макрорівень стратегічних інтересів регіонального розвитку). У зв'язку із цим, нагальними є такі завдання: розвиток методів оцінки відповідності структури і якості підготовки фахівців у регіоні; створення регіональної системи підготовки кадрів, що містить як складові навчальні заклади державного підпорядкування; моделювання «портрета» регіонального фахівця (порівняльні кругові діаграми, які відображають

потрібний і реальний стан); формування системи моніторингу та прийняття рішень.

Нині значній кількості промислових підприємств бракує кваліфікованих робочих кадрів. З 2000 р. в структурі підготовки кадрів переважають фахівці з вищою професійною освітою, утім як домінує попит на робочі спеціальності (до 70%).

Виокремлемо такі тенденції, що впливають на структуру попиту на ринку праці: збільшення потреби в працівниках у сфері інформаційних технологій; переміщення трудових ресурсів з промисловості, транспорту, будівництва в сектори економіки, пов'язані з наданням різноманітних послуг населенню і підприємствам; збільшення (відновлення) кількості робочих місць у промисловості після стрімкого їх скорочення в результаті масштабної кризи.

В Україні нині спостерігається тривожна тенденція: збільшення випускників ВНЗ, котрі влаштовуються не за фахом (60% інженерів, 70% випускників сільськогосподарських інститутів, 30–40% лікарів, економістів, юристів). Це свідчить про помилки у визначенні перспективної потреби в кваліфікованих кадрах з професій і спеціальностей, що негативно впливають на розвиток людського капіталу внаслідок прискорення його амортизації.

Існують декілька схем залежності — «Ринок праці — Вища освіта — Суспільство». При цьому не всі з них слід розглядати як дискретні моделі, а радше, лише деякі з них можна розглядати в контексті змін, що відбуваються в суспільстві.

Зазначимо, що на практиці система в різні періоди часу може містити елементи різних моделей, проте можна побудувати узагальнені моделі, які б відповідали інтересам суспільства загалом, державним інститутам, ринку праці та суб'єктам, що функціонують на ньому й ринку освіти.

А. А. Акматов пропонує таку схему взаємозв'язку, відповідно до якої вища освіта відповідає потребам держави (рис. 1) [1]. У цій формі вищої освіти держава бере активну участь у внутрішньому академічному житті, використовуючи певні механізми.

По-перше, це система оцінки якості, яка охоплює всю академічну сферу. Здійснювані державою перевірки (що проводять державні органи або за їх дорученням інші установи) можуть не лише оцінювати кваліфікацію персоналу освітньої установи, але й перевіряти виконання навчальних програм.

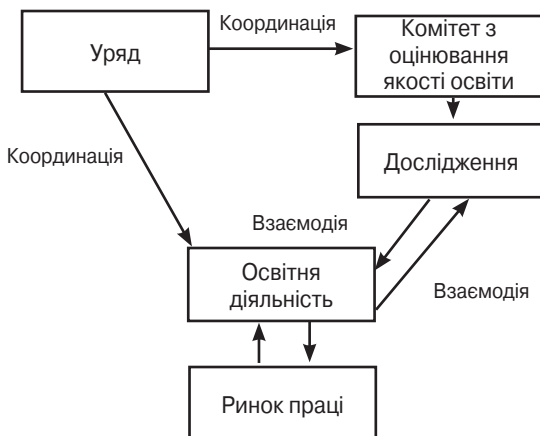

Рис 1. Схема взаємодії вищої освіти і ринку праці, що відповідає державним цілям

По-друге, держава може впливати на тип дослідницьких програм, тобто визначати необхідність проведення досліджень у конкретних наукових сферах і повідомляти про це академічному співтовариству. Деякі галузі досліджень (наприклад, військова) фінансуються безпосередньо державою, тому фінансування конкретних дослідницьких програм залежить від факторів необхідності таких досліджень.

По-третє, держава може змінити навчальні програми. Якщо академічне співтовариство недостатньо оперативного й чітко реагує на потреби, які виникають у суспільства, держава може ініціювати розробку навчальних програм і введення новацій як в окремих ВНЗ, так і в національному масштабі.

Наступна схема, яку розробив А. А. Акматов [1], ілюструє, яким чином вища освіта може відповідати потребам ринку (рис. 2); описує взаємозв'язок вищої освіти і державних потреб за допомогою оцінки впливу ринку на весь комплекс відносин.

Згідно з означеною моделлю, держава не впливає на академічне життя, оскільки воно значною мірою витіснене ринком (слід зауважити, що ця схема має певну умовність, відображаючи саме механізм взаємодії поданих елементів).

У такій системі дослідницька функція стає малозначною, оскільки значна частина ресурсів спрямовується на викладання. Крім того, завдяки посиленню попиту на вищу освіту, в умовах дефіциту асигнувань, керівництво на інституціональному рівні по-новому оцінює завдання з формування навчальних програм.

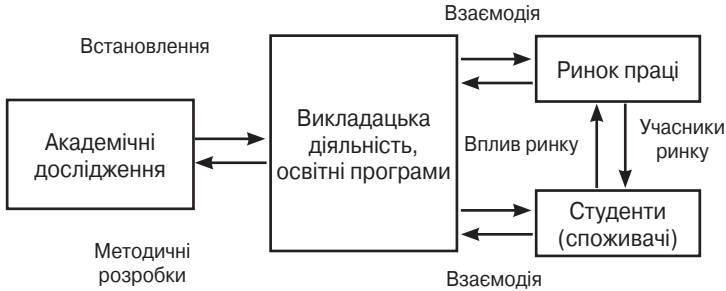

Рис. 2. Схема взаємодії вищої освіти і ринку праці за умови врахування потреб ринку

Тому навчальні програми стають модульними й орієнтованими на того, хто навчається. Модульність забезпечує гнучкість економічного і неекономічного управління викладацькими кадрами, дозволяє змінити зміст навчального матеріалу, при цьому студенти розглядаються як недовикористаний викладацький резерв, і на них покладається дедалі більша відповідальність за вивчення програми.

У разі такої форми взаємозв'язок вищої освіти й академічного професіоналізму може розглядатися в новому контексті:

- можливості академічного корпусу у створенні знань обмежені, оскільки значну частину свого часу вони присвячують навчанням студентів (проблема співвідношення навчальних годин, ставок і наукової діяльності);
- відбувається розрив між викладацькою і дослідницькою діяльністю через скорочення матеріальних вкладень у науково-дослідну діяльність академічного корпусу.
- споживачі вищої освіти (студенти і ринок праці) висувають свої вимоги до навчальних програм стосовно їх змісту, реалізації, педагогічних взаємин і результатів.

Для аналізу відмінностей взаємозв'язку між елементами в разі планової економіки і в ринкових умовах необхідно розглянути наведену схему (рис. 3), яка відображає відносини, що виникають між вищою освітою, суспільством і державними інститутами управління в умовах планової економіки. У цій взаємозалежності чітко простежуються директивність і спрямованість засобів, які витрачаються державою, і ті рамки, в яких витрати мають покриватися.

Відповідно до форми взаємозв'язку «Вища освіта – Суспільство», держава виконує координуючу і навіть плануючу роль і здійснює функцію контролю над вищою освітою або безпосередньо, або через

буферні структури. Ефективність планування забезпечується відповідними механізмами асигнування, а ефективність контролю – використанням різних контролюючих систем.

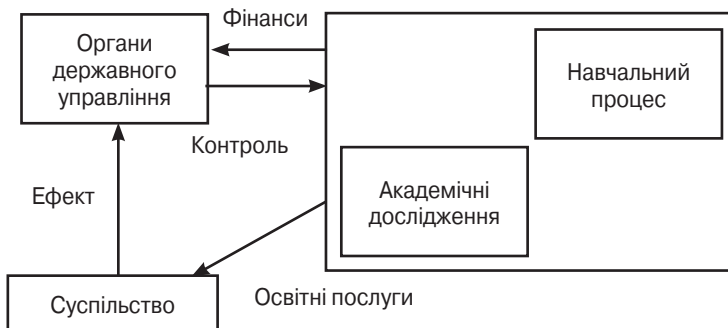

Рис. 3. Вища освіта, що відповідає суспільним і державним інтересам у разі планової економіки

Посилення інтересу держави до вищої освіти сприяло тому, що навчання з приватної справи академічного корпусу перетворилося на об'єкт загальної уваги. Навчальний матеріал систематизувався в програмах навчання, які відображають суспільні потреби в конкретних спеціальностях і дисциплінах, завдяки чому національне інституційне планування розвитку ринку робочої сили стає дієвим.

Директивність політики держави стосовно освітніх структур можна розглядати як негативний момент, оскільки за умови повної залежності від державного фінансування, тотального контролю освітні структури були вимушені підкорятися державній ідеології, інколи підміняючи дійсне прагнення до науки, його подібністю. Деякі елементи контролю, що застосовувалися при директивній плановій економіці, проявляються і в інших, зокрема ринкових умовах, проте в цьому разі прояв директивності є радше формою матеріального заохочення освітніх напрямів або окремих установ за лояльність до державної політики (забезпечення виконання завдань, які ставляться перед суспільством).

На основі наведених вище моделей можна дійти висновку, що найоптимальнішим варіантом взаємодії системи підготовки фахівців у вищих навчальних закладах і ринку праці для усунення диспропорції в попиті та пропозиції на робочу силу, визначення переліку професій і обсягів навчання, необхідних економіці України, є взаємодія ринкових структур та органів державної влади.

Крім того, для отримання найбільшого ефекту необхідно активно долучати працедавців до участі в прогнозуванні потреб у робочій силі, що передбачає тіснішу їх взаємодію з освітніми установами, особливо середньої професійної освіти.

Водночас необхідно підвищити відповідальність самих майбутніх фахівців під час вибору тієї або іншої професії. Держава, що витратила кошти на професійну підготовку, має право очікувати, що молодий фахівець працюватиме за обраною спеціальністю. Водночас низький рівень заробітної плати в бюджетній сфері не задовольняє випускників професійних навчальних закладів, тому вони частіше працевлаштовуються в комерційних організаціях. Таким чином, держава оплачує професійну підготовку кадрів для недержавної сфери, а працедавці практично не беруть участь у фінансуванні професійної освіти. Саме тому молодий фахівець, котрий навчався за кошти держави, під час влаштування на роботу в комерційну організацію зобов'язаний відшкодувати витрати на навчання завдяки своїй високій заробітній платі.

Висновки. Таким чином, у системі відтворювальних сил сфера освіти посідає особливе місце, що пояснюється її специфічною функцією, яка полягає в розвитку й удосконаленні активного елементу процесу виробництва, формуванні робочої сили, що володіє необхідними якісними характеристиками. Виконання цієї функції сприятиме тому, що сфера освіти стане ключовою ланкою відтворювальної системи, що впливає на ефективність діяльності всіх інших ланок, тобто визначає підсумковий рівень суспільної продуктивності праці. Оптимальним варіантом взаємодії системи підготовки фахівців у вніз і ринку праці для усунення диспропорції в попиті та пропозиції на робочу силу, визначення переліку професій і обсягів навчання, необхідних економіці України, є взаємодія ринкових структур та органів державної влади. Важливу роль слід приділяти формуванню регіональної системи регулювання структурних параметрів відтворення кадрів відповідно до потреб галузей економіки регіону та розвитку системи додаткової професійної освіти, але це тематика подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Акматов А. А. Модели взаимодействия рынка труда и образования [Электронный ресурс] / А. А. Акматов. — Режим доступа: <http://www.edu.in.kg/publications/vestnik3/akmatov>. — Загл. с экрана.
2. Амоша О. І. Якість трудового потенціалу та управління трудовою сферою в Україні: соціальна експертиза / О. І. Амоша, О. Ф. Новікова, В. П. Антонюк. — Донецьк: ІЕП, 2006. — 208 с.

3. Бандур С. І. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи / С. І. Бандур, Т. А. Заяць, В. І. Куценко. — Черкаси : Брама-Україна, 2006. — 620 с.
4. Гриньова В. М. Ринок праці: теоретико-методологічні засади та напрямки розвитку: [моногр.] / В. М. Гриньова, В. В. Самоїленко. — Харків : ВД «ІНЖЕК», 2007. — 496 с.
5. Лук'яненко Д. Глобальна економіка XXI століття: людський вимір : [монографія] / Д. Лук'яненко, А. Поручник, А. Колот. — Київ : КНЕУ, 2008. — 420 с.

References

1. Akmatov A. A. Modeli vzaimodeystviya rynka truda i obrazovaniya [Elektronnyy resurs] / A. A. Akmatov. — Rezhim dostupa: <http://www.edu.in.kg/publications/vestnik3/akmatov>. — Zagl. s ekrana.
2. Amosha O. I. Yakist trudovoho potentsialu ta upravlinnia trudovoiu sferoiu v Ukraini: sotsialna ekspertyza / O. I. Amosha, O. F. Novikova, V. P. Antoniuk. — Donetsk : IEP, 2006. — 208 s.
3. Bandur S. I. Sotsialnyi rozvytok Ukrainy: suchasni transformatsii ta perspektyvy / S. I. Bandur, T. A. Zaiats, V. I. Kutsenko. — Cherkasy : Brama-Ukraina, 2006. — 620 s.
4. Hrynova V. M. Rynok pratsi: teoretyko-metodolohichni zasady ta napriamky rozvytku: [monohr.] / V. M. Hrynova, V. V. Samoilenko. — Kharkiv : VD «INZhEK», 2007. — 496 s.
5. Lukianenko D. Hlobalna ekonomika XXI stolittia: liudskyi vymir: [monohrafiia] / D. Lukianenko, A. Poruchnyk, A. Kolot. — Kyiv : KNEU, 2008. — 420 s.

UDC 351.71

INTEGRATION MODELS OF INTERACTION BETWEEN EDUCATION AND LABOUR MARKET

Lysenkova N. V., Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

ninalysenkova@mail.ru

The aim of this paper is to explore the tendencies that affect the structure of demand and the optimal way of interaction between the system of specialists training at the higher educational establishments and the labour market to eliminate the disparity of supply and demand of labour force; to determine the list of professions and the time of studying necessary for the Ukrainian economics.

Research methodology. The publications of Ukrainian and foreign authors on the subject of future specialists training under the conditions of state regulation of economy have been reviewed.

Results. It has been revealed that for the effective implementation of innovative strategies in Ukraine it is required: to increase the volume and improve the semantic quality of qualified specialists training by higher educational establishments ; to increase the availability and the quality of higher education by implementation of market mechanisms for education; to improve and optimize the meaningful component of higher education (i.e. to increase the teaching of natural sciences and mathematics in the structure of the educational process, to update the corresponding educational and methodological basis, implement the fiscal stimulus of these

areas); to implement the system of planning and regulation of supply and demand in the labour market.

Novelty. An attempt is made to combine the directorial policy and public funding of higher education establishments with the market system.

The practical significance. The information contained in this article may be useful for public authorities and higher education staff to put the suggested model into practice.

Key words: *higher education, state regulation, labour market, model, state.*

Надійшла до редколегії 28.04.2015 р.